

IRÁNYTÚVEL

FECSCKE ANDRÁS

A múlt terhének keresztvása

(Papp Árpád költészetéről)

Kezdetben a mi korosztályunknak a költészet egyet jelentett az *Egy mondat a zsarnokságról* döbbenetével. Hosszú tetszhalálból új életre keltő sorait az igazmondás győzelmének zálogaként őriztük szellemünk almáriumában. Végre, mondtuk, majd újra és újra: végre! Aztán kérdeztük: vége? Mert jött 1973 idusa, amikor is frissen szült feleségemmel egyetemre menet, látván, hogy félholtra verik a demokrácia silbakjai a mellettünk haladó kismamát, némán üvöltöttünk: „Talpra, Petőfi!/Sírodát rázom:...” És tényleg loptak a jognak asztalánál: nemzetfenntartó elemként addig álltunk a Pesti Barnabás utcai Sóhajok Hídja alatt feltartott kezű gyalázatunkkal, amíg ki nem jöttek értünk professzoraink.

Akkor még csak Utassy Józsefet ismertük, Papp Árpádot nem. Nagy László viszont azonnal tudta, amint elolvasta verseit, hogy a kortársi sorba: Csoóri Sándor, Utassy József, Ratkó József – Kiss Benedekkel, Ágh Istvánval, Bella Istvánval és másokkal együtt – beletartozik ő is.

Nem ismertük, és ez a mi hibánk volt, pedig gyakorló tanárok, irodalmárok, művészek, írók, költők, festők, zenészek voltunk – kinek-kinek a saját művészeti ágában már eredményeket rejtő hátizsákkal – tehát indulóban voltunk éppen, csak azt nem tudtuk, merre induljunk. Mert hát az előttünk járó generáció egy része kifarolt a nemzeti művészet szérűskertjéből, s a nagyvilág felé vitte ízlése, érdeke. Nem vállalt közösséget azzal a történelmi katalizmával például, amit a Második Magyar Hadsereg doni pusztulása jelentett a szérűskert lakóinak. Ami pedig meghatározó élménye kellett, hogy legyen ennek a korosztálynak, mert a maga bőrén tapasztalta, milyen is az, ha a maradékok apa nélkül nőnek fel, s sosem tudják meg, hol keressék ősük sírját.

*Olyan árva nincs több, mint én
az ég alatt, a föld színén
olyan árva nincs több, mint én...
... Nézem a földet az eget
eszek könnyesözta kenyeret
többet könnyet mint kenyeret...*

Így simítja végig kezét a történelem fájó sebén Papp Árpád.

Nem ismertük őt, s ez már csak azért is hiba volt, mert a keatsi aforizmáról eszünkbe kellett volna jutni: az a görög váza, amelyet a föld még betemet, létezik, csak mi nem tudunk róla. Papp Árpád akkor is a magyar líra legmaga-

sabb fokán állt, amikor még nem láttuk, vakságunk nem engedte láttatni velünk.

Bulgáriából kellett jönnie egy magyar irodalmat szívéen viselő költő-műfordítónak, aki kezembe adta verseskötetét. Amit ő már lefordított bolgárra! De hát, nem ez az egyetlen szégyellnivalónk Gencso Hrisztovozval szemben, akit a magyar irodalom nem tudott annyira megbecsülni, amennyire fordítói tevékenysége alapján rászolgált.

Egyetlen kötetnyi vers, rimbaud-i lépték – ez maradt Papp Árpád után. Meg a felismerés számunkra, hogy József Attila nyomdokai mellett is lehet csapást keresni a lírában (elvégre a kortársak hellyel-közzel azon jártak-járnak). Első számú szabály ugyan nála is: kimondani a kimondhatatlant. Amikor először találkoztam ezekkel a sorokkal:

*Vakotás, gyerekkori vásárfia-tükröm
Semmi köze trükkökhöz, tükrözéshez.
Dugdostam,
s elejbéd tartom népem:
Bepárasodik-e?*

Először is végig kellett gondolni, mit is akar a költő valójában mondani? Régen elfelejtett szavak kaptak itt új értelmet, hisz 1976-ban egy látszat-gazdagságon trónoló vidám barakk hűtőszekrény-központú tudatában élő tilalom-faként állt a *Még egyszer a költészetről* útmutatása: eddig, és ne tovább!

Az értelmezés kulcsát nyilván a tükör-hasonlat adja kezünkbe. A tüköré, amely egy rövid mondat alatt irdatlan messzeségbe szakad a valóságos vásárfia-tükröktől, hogy meginduljon a szimbólum útján. De ha nem tükröz a tükör, akkor hogyan válik azzá? Kép a képben, illetve a kép tagadása a képben: Papp Árpád nem akar tükrözni, legalábbis ahogyan a korabeli marxista esztétika sulykolja. Ő a lukácsi *tükröztetés terminológiáját mint olyant* akarja odébb lökni a költészet útjából: „Semmi köze trükkökhöz,…” zárja ki egy fél mondattal, és ehelyett magát a valóságot használva tükörként: „...elejbéd tartom népem: /Bepárasodik-e?” Magyarul: észreveszed-e magad a társadalom egy régebbi, de a tudatunkban tisztán élő kor (gyermekkor) értékeinek a tükrében? Óhatatlan párhuzamot érzünk itt egy másik művészeti ág képviselőjével, Vecsési Sándoréval, aki a festészetben bontja ki ugyanezt a gondolatot.

Ami azonban izgalmas ebben a versben, az az *értékelvűség megvallása*. Nem népiesch-módon, nem moderneskedve, hanem a póre értelemre apellálva fogalmilag tisztázva valamit, aminek kimondásához nemcsak tudati barázdáltság, hanem bátorság is kellett – mert kellett bizony egy olyan korban, ahol ha célzatosan kikérte az ember a könyvtárból a Népszabadság bizonyos számait, számíthatott a hatalom kitüntető figyelmére.

S miért lényeges mindez? Mert ez az értékelvűség párosulva a *Duna-Don sirató* requiemjének hitelével adja Papp Árpád poézisének fő vonulatát. Közösségi-népi indíttatás, és eleink büntelenségének kimondásáért folytatott harc – e kettős gyökérből szívja fel az éltető erőt költészetének csodafája.

Hitvalló költőt sokat találunk Magyarországon. Olyat is, aki e kettős céllal rója a poézis útjait. De vajon volt-e olyan, aki a munkája közben villámcsapást szenvedett parasztnak emelt oltárt:

*Köréd gyülekeznek a mező emberei
szótlanul, kissé leejtett kaszaszárnnyal,
egyikük felfogja a tiédet: »El kellett volna dobnod« –
dünnyögi, de nem, te nem menekültél el, a városba sem,
sem a végrehajtó, sem az agitátor elől,
ott maradtál, nem dobtad el a kor
villámait vonzó kaszádat...*

Talán csak Sinka, a legkérelmelhetlenebb huszadik századi magyar költő mormol balladát ilyen népéhez húzó nyers szókimondással. És micsoda korrajz! Kimondás-szülte ellen-történelem! Egy mondattal igazságot szolgáltatni a magyar parasztnak: te akkor is csak történelmi önmagad adtad, amikor a szocialista mezőgazdaság jármát kényszerítették rád a brigadérosok... A szocialista realizmusét, hogy művészetre fordítsuk a politikát. Csakhogy Sinka balladás világa elszállt – a hatvanas-hetvenes évekből gyermekkora vásárfia-tükréhez visszanyúló Papp Árpád valóságélménye és fogalma a történelem előrehaladtával már más volt, s ezt kellett megfogalmazni korosztályának.

Mindenki másképpen fogalmazott. Ha Ratkó így:

*Nem löszön, futóhomokon,
jövőt csak ilyen alapon:
holtakkal töltött talajon
építhetsz, eggyen egy fajom*

Papp Árpád ekként fűzi a gondolatot *Apám halotti maszkja* című versében:

*...ez a „vert nemzedék” – elveszítette a békét is, nemcsak a háborút...
A barackfa árnyéka feketéll az ajtón – kívülről feltett keresztvas.
Lesz-e elég erőm, hogy felemeljem?*

Felemelni a múlt terhének keresztvasát – a hősnek kijáró nemzetiszín szalag helyett a barackfa fekete árnyával persze nem lehet. De a metafora megfelejtésével talán közelebb jutunk egy olyan lírai attitűdhez, amely Papp Árpádot többi költőtársától megkülönbözteti. Mert azt, hogy a múlt terhet viselni kell, erkölcsi parancsként másnál is megtaláljuk:

*Tudod-e, hogy túléltelek már
tíz évvel, Te Minszki Halott?!
Ősök piros lombja pereg rám:
sétáló sírköved vagyok.*

– mondja Utassy. Ám Papp Árpád barackfájának fekete árnyában, mint valami féle sötét kinyilatkoztatásban benne rejlik a paraszt-ősök munkájának zárvánnyá kövült emléke is. Ennélfogva az elsiratás bonyolult folyamatában az elsiratandó, mintegy a rá jellemző munka gyümölcsének gyászával rendelődik az elsirató tudatában megjelenő erkölcsi kényszer mellé. *Pontos vers az alkonyatról*, mondanánk – ha pontos fogalmi nyelvet használna a költő. De Papp Árpád

nem filozófus, hanem poéta – metaforája pedig a kép keretein belül maradó intellektuális tömörítmény.

Megfogalmazni mindazt, ami a valóság történetiségéből ránk hagyományozódik, aztán újraértékelni a viszonyt ember és történelem között úgy, hogy az alapvető értékrendszer érintetlen maradjon – nos, ez lírájának vállalt feladata. Vállalt, mondom, mert vállalnia kellett az esetleges billogot: *értelmiségi líra*. Bizony az, még akkor is, ha a földműves ősök és a gyerekkor élménye ott tornyosul e líra horizontján. A költő felismeri, hogy szellemi törzsféjlődésében művésszé vált, de személyisége, világnézete röghöz és történelemhez kötött. Ennek a felismerésnek mélyebb összefüggéseit csakis intellektuális nyelvezetben tudja előadni – az értelmiségivé válás metamorfózisát csakis értelmiségiként lehet megragadni. Nem különben így kell megválaszolni azt a kérdést, amit a művészet ősidők óta feltesz magának és a világnak: miért?

Csakhogy ez az értelmiségi kérdésfeltevés a művészek nagy részénél megmarad az értelmiség önnön kérdéseinek föltevésénél. Hogy újra egy másik művészeti ágból hozzunk példákat, Kondor Béla grafikus világszemléletének tárgyi bizonyítékai is a világra reflektáló értelmiségi tudat kérdésfeltevései maradnak – a nemzet többségét kitevő közösség kérdésfeltevéseinek megpendítése nélkül. Ha már itt tartunk, Papp Árpád grafikus párja talán Csohány Kálmán lehetne – annak balladás világa nélkül. Merthogy a költői kérdésre adható lehetséges válaszok sokaságából a kaposvári poétának is csak az a válasza van: vállalni, megfogalmazni az útnak indító közeg sorsnak feltett kérdéseit – értelmiségi szinten. Erről szólnak az életmű nagyobb meghatározó versei, *a Metszéspontok*, *a Tranzit*, *a Tengerfenék* és *az Aszinkron*.

Hiszen ezekben a hosszú szabadversekben (igen, ezekben a belső lüktetésű, inkább görögös ritmikára hajazó poémákban) a József Attila-i planétán túlra nyúlnak a sorok és a gondolatok. A kép, ami kivételül élénk, nem a szokásos nyelvi-érzéketes formában jelenik meg, hanem az élményekhez kapcsolódó asszociációk rabigájától szabadulni igyekvő, rakoncázó intellektus akarata szerint. Egyik kép nyomja a másikat, annak értelme visszahat az elsőre:

*a házat, ahová félek visszatérni
...előtte ott áll anyám, örök várásba feketült
eleven kapubálvány,
szeme az útra szegezve, mindig az útra
tekintete, mint a megüresedő ház:
elbagyják sorra bútorok, emberek
egyetlen virág maradt az ablakában, piros
lángú olajmécs – talán, hogy nappal is hazataláljak*

S a ház már nem is ház, hanem a gyermekkor szimbóluma, már nem is az, hanem illyési haza, amely üresen marad, ha nem tűzik ki ablakába a piros virágot, hogy a költő hazataláljon...

Feszés líra Papp Árpádé. Azt nem tudom, hogy modern-é – az utóbbi időben minden „modern” – de a szellem újszerű, szabad mozgását nem tekintem annak. A hirtelen vágásokat sem. Már csak azért sem, mert az ő esetében mind-

ezek nem tartalmi-jellegűek, hanem egy világnézetet versbe foglaló intellektus költői eszköztárának kimondást és értelmezést segítő eszközei. Ebből a szempontból viszont bátran kijelenthetjük, hogy olyan korszerű poézissal állunk szemben, ahol nem jelenthet gondot „egybeolvasni” a piros virágú hűséget és az anyai nagynéni abroszának képe után a látszólag nem odaillő, de a költői alapélményt visszadobó tavaszi indulással:

*igen, a park
tél közepén olvadni kezd a hó, a türelmetlen halottak
melengetik lehelletükkel alulról a földet*

Értem én, hogy eleink tettei a saját történelmünk részét képezik, s mint ilyenek egyetlen nagy egészt formálva olyan szellemi tartományt alkotnak, amelyben mindennek – a nagynéni abroszától kezdve a halottak tavaszt melegítő leheletéig – megvan a maga helye és jelentősége. Értem ezt a mi reménytelenül botor világunkat, amelyben vannak mások, akik mindezt nem értik, s azt is értem, miért nem – igazságok és igazságtalanságok kimondásához úgy látszik, nem elég egy emberöltőnyi tehetség. Értem a dolgok önmagukban való bizonytalanságát és értékvesztésüket a – mondjuk ki – valamikori falu társadalmának értékállóságával szemben, amire Papp Árpád hivatkozik. Értem a költőt, aki „egyszál járőr” a változó világban, s majdan érteni fogom az irodalmárokat, akik nem tudják, hol kezdjenek hozzá e költészet burkának a feltöréséhez. Amiről majd azt hiszik, hogy alapvetően Sinka – Németh László-i mezbe bújva. Értem, hogy fix pont nélkül még Archimédész sem tudja kivetni a világot sarkaiból, csak a költő próbálkozik meg mindig a lehetetlennel. Papp Árpád, aki arra akar választ kapni, hogy miért kell megváltoznia annak a világnak, amelyik jövőt teremtett, életet egy halálba hajszolt generáció után. A valóságban és a művészetben egyaránt. És azt is értem, hogy tudós költőként – ahogyan egy méltatója találóan jellemezte őt – nem értette, miért kell egy házat (házát) a falaknál kezdve építeni, az alapok nélkül. De tudta: neki segítenie kell építkezésben-rombolásban egyaránt, hogy újra biztos alap kerüljön a légvarak alá:

*Az asztalon az arkangyal szárnyából birkózás közben kitépett toll,
tövén a vércsepp
A markából kicsavart csupasz pengéjű kés
Egy abbahagyott sor*

*A padlón két gyerek, kockákkal játszanak kirakósdit –
a megint csak befejezetlenül maradó világ*

*Nézte őket, aztán letérdepelt közéjük –
mintha imádkozni akarna ifjúkora elhagyott istenéhez?
És megmutatta nekik, hogyan kell építeni tűzbelyet s barikádot
a felszaggatott utcakövekből*

Nem ismertük Papp Árpádot. De meg kell ismertetnünk mindenkivel, aki a saját házat akarja lakni a jövőben is Európának ebben a szegletében.